

ANTICKÁ KNIHOVNA

PLATÓN ŮSTAVA

SVOBODA

K PLATÓNOVĚ ÚSTAVĚ

V roce 1921 vydal u Jana Laichtera v Praze František Novotný s použitím překladu Emanuela Peroutky Platónův spis Ústava. Toto vydání zůstalo na dlouhá desetiletí v podstatě jediným zdrojem poznání závažného Platónova pojednání o společnosti — nikoli ovšem jen o ní — který měl český čtenář, odkázaný pouze na svou mateřštinu, k dispozici. Nový český překlad Platónovy Ústavy je tedy nutno přivítat už jen z tohoto, právě uvedeného důvodu. Nikoli však jen kvůli němu. Autor nového překladu sám ve své ediční poznámce objasňuje něco z toho, jak se česká kultura seznamovala v průběhu svých dějin s Platónovou Ústavou a co pro ni tato znamenala. Bylo by jistě zbytečné, kdybychom se snažili cokoli k tomu přičinit či přidat. Smysl naší předmluvy spatřujeme v něčem jiném, totiž v položení si otázky, co skýtá četba Platónovy Ústavy čtenáři dnes, koncem 20. století po Kr., téměř 2400 let po svém vzniku? K jakému zamyšlení vede? Je možno při této četbě a při zamyšlení, jež nutně vyvolá, odhlédnout od peripetií naší vlastní doby, abychom nepodlehli příliš lákavému pokušení příliš snadného historismu a nesrovnávali to, co je nesrovnatelné, a nehledali paralely tam, kde, ač se na první pohled nabízejí, ve skutečnosti možná žádné nejsou? A nenaznačujeme už samotnými těmito otázkami, že rychlá a tedy nutně povrchní četba Platónovy Ústavy by mohla čtenáře, který, veden sklonem k historismu naší vlastní doby, vidí v Platónovi, autorovi Ústavy, především politického myslitele, vést nenápadně, ale neobyčejně účinně k tomu, aby v Ústavě viděl především jen jeden člen dvojice základních děl antického politického

Translation © Radislav Hošek, 1990

Preface © Petr Horák, 1990

ISBN 80-205-0347-1

c ku, bude takto sestupovat ke konci, aniž by vůbec jakkoli upíral mysl na něco poznatelného smysly, nýbrž pouze na ideje samy o sobě a v jejich vzájemných vztazích, a tak posléze dojde k idejím.

Na to řekl: Chápu to, ne však v plném rozsahu — zdá se mi totiž, že mluvíš o něčem velmi obsáhlém. Chceš přece dokázat, že je jasnější to, co se poznává dialektickou vědou o jsoucnu a o myslí poznatelném, než to, co je poznáváno tak řečenými praktickými vědami, které mají předpoklady jako své počátky; ti, kdo je pozorují, jsou sice na jejich předměty nuceni hledět myšlením a nikoli smyslovými počitky, d protože na ně ale shlížejí — aniž dojdou k samému prapočátku — jen pomocí předpokladů, zdá se ti, že o těch předmětech nemají rozumové poznání, ačkoli tyto předměty jsou poznatelné myslí i se svým počátkem. Zdá se mi, že obsah toho, čím se zabývají znalci geometrie a podobní odborníci, nazýváš myšlením a ne rozumovým poznáním, jako by toto myšlení bylo něco mezi míněním a rozumovým poznáním.

Naprosto dostatečně jsi to pochopil, řekl jsem já. A uznej, že v duši vznikají tyto čtyři stavy při oněch čtyřech úsečkách: rozumové poznání při nejhořejší, e myšlení při druhé, ke třetí připoj věření a k poslední z nich domněnku. A uspořádej je podle poměru, když sám vyjdeš z toho, že se mají podílet na jasnosti v tom rozsahu, v jakém se podílejí jejich předměty na pravdě.

Už chápu, řekl, souhlasím, a sestavuji je tak, jak říkáš.

VII. KNIHA

Obraz jeskyně

514a I/ Dále porovnej, pravil jsem, naši přirozenou povahu jak v její vzdělanosti, tak i v její nevzdělanosti s touto situací. Představ si lidi v podzemním jeskyňovitém obydlí, které má na celou šířku jeskyně směrem ke světlu rozevřený vstup. Zde jsou tito lidé od svého dětství připoutáni za stehna a za šíje tak, že zůstávají na stejném místě a hledí pouze dopředu a že pro svá b pouta nemají možnost otáčet hlavou. Světlo mají z ohně, který planě za jejich zády zezhora a z dále, mezi ohněm a připoutanými lidmi si představ cestu, kolem níž vede hrazení vybudované tak, jak mají před diváky své zábradlí kejklíři a provádějí za ním své kousky.

Už si to představuji, pravil.

Teď si však představuj, že podél tohoto hrazení c nosí postavy rozličné náradí, které přesahuje přes tu 515a přepážku, potom sochy v podobě lidí, různá kamenná a dřevěná zvířata i rozmanité výrobky. Zdá se, že z lidí nesoucích podél zdi ty předměty se jedni ozývají svým hlasem a druzí zas mlčí.

O zvláštním obrazu tu mluvíš a zvláštní jsou ti zajatci, podotkl.

O nám podobných, já na to. Pomyslí by sis snad, že takoví lidé by mohli vidět, ať ze sebe samých či ze svých druhů, něco jiného než stíny, které vrhá oheň na protilehlou stranu jeskyně?

Jak by mohli, řekl, jsou-li nuceni držet po celý b život hlavu bez hnutí?

A co pak? Není tomu stejně i se vším, co nesou podél hrazení?

Jak by ne?

Co myslíš? Nedomnívali by se v případě, že by byli s to mezi sebou rozmlouvat, že jména dávají opravdu míjejícím je předmětům, které právě mají před očima?

Ano, zcela nutně.

A jestliže by měl ten žalář z protilehlé strany i ozvěnu, co potom? Kdykoli by někdo z těch přecházejících vydal hlas, potom by se oni domnívali něco jiného, než že se ozývá ten kolem míjející stín?

Při Diovi, ne! zvolal.

c Potom by takové lidé, pravil jsem já, nepovažovali za opravdové zřejmě nic jiného nežli stíny oněch uměle zhotovených věcí.

Naprosto nutně, pravil.

Uvažuj nyní, pravil jsem opět, o jejich vyproštění z pout a o uzdravení z nerozumnosti! Jaké věci by asi nastaly, jestliže by u nich k tomu docházelo přirozenou cestou! Jestliže by někdo z nich byl vyproštěn a nucen se náhle postavit, otáčet šiji, dělat kroky a hledět vzhůru ke světlu, tu by při tom všem pocífoval bolest a pro mžitky v očích by se nemohl dívat na ony d předměty, jejichž stíny viděl předtím; co by podle tebe pověděl, jestliže by mu někdo říkal, že tehdy zřel přeludy, nyní však že vidí přesněji, protože je o něco blíže skutečnosti a je obrácen ke skutečnějším předmětům? A jestliže by mu potom ten člověk ukazoval každou z těch míjejících věcí a u každé ho nutil odpovědět na otázku, co to je, tu by podle tebe nebyl z toho zmatený a nepovažoval by všechno, co tehdy viděl, za pravdivější věci, než jsou ty, které se mu předvádějí nyní?

Ba za mnohem pravdivější, pravil.

e II/ A v případě, že by ho někdo nutil, aby se díval přímo do světla, nepocífoval by v očích bolest a nezamířil by zpátky k těm věcem, na něž je schopen pohlížet, v domnění, že tohle jsou věci opravdu zřetelnější, než jaké se mu právě ukazují?

Je to tak, přisvědčil.

Já na to: Jestliže by ho potom někdo bez ustání a násilně vlekl odtud oním hrbolatým a srázným východem, až by ho vytáhl na sluneční světlo, nebude 516a on při tom vláčení zavalen těžkými bolestmi? A po příchodu na světlo by svými zcela oslněnými očima nemohl vidět vůbec nic z toho, o čem se tu nyní hovoří jako o opravdovém?

Aspoň ne hned, řekl.

Opravdu by si na to, myslím, potřeboval navykát, jestliže by měl uzrít horní svět. A nejsnadněji by se díval nejdříve na stíny, potom na podoby lidí a ostatních věcí, viděné ve vodní ploše, a později už na ně samy. Na nebeské jevy a na samo nebe by potom b snadněji pohlédl za noci, když by hleděl ke světlu hvězd a měsíce, než za dne, kdy zírá ke slunci a k jeho světlu.

Jak by ne!

Nakonec by potom, myslím, mohl pohledět na samo slunce, ale ne na jeho zdánlivé podoby ve vodní hladině či na nějaké jiné ploše, nýbrž na opravdové a na svém místě stojící slunce, a zhlédnout, jaké ono je.

Nutně, pravil.

c A potom už by docházel k závěru, že ono je právě tím, co nám dává roční období i oběhy let, co ve viditelném světě všechno řídí, a že i pro všechno to, co oni viděli tam dole, je ono jakousi příčinou.

Zřejmě by poté došel až k tomuto závěru, dodal.

A co potom? Že kdyby si vzpomínal na svůj první příbytek a na tamní vědění i na tehdejší spoluvězně, tu, myslíš, by z té změny neprožíval pocit blaženého člověka a nelitoval by své bývalé druhy?

Určitě!

A pokud tehdy mezi sebou měli nějaká uznání a pochvaly nebo čestné dary pro toho, kdo by nejbystřeji zaznamenal procházející předměty a nejlépe uchoval v paměti, které z nich se ubíraly dříve, které později a které společně, a z toho by naprosto spolehlivě hádal na to, co se má objevit nyní, potom by se podle tvého zdání ten člověk choval k tomu všemu žádostivě, záviděl by těm, kteří v oné společnosti docházejí poct a mají účast na moci, anebo by naopak na sobě pociťoval výrok Homérův (Od. XI, 489—490; 386 c) a tuze si přál, aby jako »venkovský nádeník u toho sloužil, kdo svá pole nemá«, a raději aby zakusil všechno ostatní, než aby měl ony nejasné představy a žil tak, jako se žije tam dole?

Stejně tak si myslím i já, že by raději podstoupil vše jiné, než aby žil životem, jaký je tam.

A uvaž potom i toto, pravil jsem zase. Jestliže by takový člověk opět sestoupil dolů a usedl na totéž místo, nezalily by se mu oči temnotou, když by sem náhle přicházel ze světla?

To jistě, pravil.

A kdyby potom znovu musel soutěžit v rozpoznávání oněch stínů s tamními věčnými spoutanci, a to ještě v době, kdy před sebou vidí mžitky a oči ještě nemá v klidu — a doba pro toto přivyknutí by nebyla nijak krátká — nezavdal by tím důvod ke smíchu a neříkalo by se o něm, že přichází se zničeným zrakem, jelikož vystoupil vzhůru, a že výstup vzhůru proto ne-

stojí ani za pokus? A toho, kdo by se pokoušel je osvobodit a vést vzhůru ven, by nezabili, pokud by měli v rukou sílu uchopit jej a zabít?

Docela tak, pravil.

Výklad obrazu: lidé v jeskyni jsou naším obrazem

III/ Milý Glaukóne, řekl jsem, nyní je třeba tento obraz spojit jako celek s předešlým výkladem. Místo, které se pro nás otevírá díky zraku, se podobá žalárnímu příbytku, kdežto světlo ohně, planoucího uvnitř, síle slunce; budeš-li výstup a pohled na předměty nahoře pokládat za vzestup duše do prostoru poznatelného myslí, potom ovšem dospěješ zcela určitě k mé domněnce, jelikož tu si přeješ slyšet. Snad ví bůh, je-li právě ona pravdivá. To, co se jeví mně, se jeví tedy takto: v poznatelné oblasti je až na samém konci a jen s obtížemi viditelná idea dobra; je-li spatřena, je nutno udělat o ní závěr, že právě ona je příčinou všeho, co patří mezi správné a krásné, jelikož ve viditelném světě rodí světlo a jeho vládce, kdežto ve světě poznatelném myslí je vládkyní, která přivedla pravdu a rozum, ona sama; a že ji musí nutně spatřit také ten, kdo chce jednat rozumně, ať už v soukromých nebo v obecních záležitostech.

I já se zde s tebou shoduji, nakolik mi k tomu ovšem stačí síly, řekl.

Shodni se potom se mnou i v dalším názoru, pravil jsem já, a nediv se, že ti, kteří došli až sem, se už nechtějí starat o lidské záležitosti, nýbrž že jejich duše d touží ustavičně vzhůru, aby pobývaly tam; takto je to snad přece přirozené, pokud všechno probíhá podle dříve vyloženého obrazu.

Přirozené, ovšem, pravil.

A dále? Pomysli si, co je divného na tom, řekl jsem, projevuje-li někdo poté, co přešel od pohledu na věci božské k lidským ubohostem, neobratnost a zdá se být nadobro pro smích — v době, kdy má ještě před očima mžitky a ještě si dostatečně nenavykl na současnou temnotu, a kdy je nucen v soudních dvorech či někde jinde svádět zápas o stíny spravedlnosti nebo o obrazy, z nichž stíny vycházejí, a vést o to spor s názorem těch, kteří samu spravedlnost nikdy nespatriili?

Divného na tom není naprosto nic, pravil.

518a Ale pokud by kdo měl rozum, řekl jsem já, pamatoval by si, že zrak je zde narušen dvojmo, a to ze dvou důvodů: přechází-li se ze světla do tmy a naopak ze tmy do světla. Uzná-li, že se totéž děje i s duší, už by se nerozumně nesmál, když by některou spatřil, jak je zmatená a neschopná na něco hledět, nýbrž přihlížel by k tomu, zda ona duše přichází z jasnějšího života a je z nezvyku oslepena tmou — nebo zda naopak vchází z větší nevědomosti do jasnější oblasti a je naplněna zářnějším třpytem. Potom by jedné z nich pro její stav a životní běh blahorečil, ale druhou by litoval — a kdyby se jí chtěl smát, byl by jeho smích méně směšný než smích nad tou, která sestupuje ze světla.

Tohle říkáš docela přiměřeně, pravil.

Výchova se má zaměřit k ideji dobra

IV/ Řekl jsem: Je-li toto všechno pravdivé, potom si o těch věcech musíme myslet, že vzdělání není takové, za jaké je někteří vydávají. Ti lidé ovšem tvrdí, c že do duše vědění, pokud v ní není, vkládají — stejně, jako by vkládali do slepých očí zrak.

To tedy tvrdí, pravil.

Ale náš nynější výklad, pravil jsem já, ovšem na-

značuje, že tuto schopnost, jež je každému v duši přítomna, a nástroj, jímž každý poznává, je nutno obracet — stejně jako kdyby oko nebylo schopno otáčet se za tmy ke světlu jinak než s celým tělem — s celou duší od všeho, co vzniká, dokud nebude schopna unést pohled na jsoucno a na nejjasnější část jsoucna. A tvrdím, že touto částí je dobro. Či jak?

Ano.

Patřilo by snad k tomuto předmětu, k výchově, i umění obratu, tedy jakým způsobem se onen nástroj co nejsnadněji obrátí, a to ne proto, aby se mu přivodila schopnost vidět, jelikož tu už má; tento obrat je nutno promyslet z toho důvodu, že onen nástroj by sice měl, ale není obrácen správně a nehledí tam, kam by bylo třeba.

Zdá se, pravil.

Nyní se i ostatní dokonalosti, zvané duševní dokonalosti, zdají být nějak blízko těm, které náležejí k tělu — ty v duši skutečně zpočátku nejsou a teprve později do ní bývají vkládány různými návyky a cvičeními. Avšak dokonalost myšlení náleží především k něčemu, co, jak se zdá, je více božské a co nikdy nepozbývá svého působení, avšak v důsledku svého obratu se stává buď užitečným a prospěšným, nebo ne-
519a užitečným a škodlivým. Anebo jsi ještě nepozoroval, jak u těch, o nichž se mluví sice jako o darebácích, ale zároveň jako o chytrácích, dušička pronikavě kouká, a jak všechno, k čemu je zaměřena, bystře probírá svým zrakem, protože, ač nemá špatný zrak, je donucena sloužit zlu, takže: čím bystřeji hledí, tím víc dělá zla (491e; 495b)?

Docela tak, pravil.

Jestliže by se z ní ovšem toto všechno, pravil jsem, tedy to, co je podstatou takové povahy, už od

dětství otesávalo, a kdyby jí byly kolem dokola odsekány schopnosti spřízněné se světem vzniku, jako nějaké kusy olovené zátěže — a ty k ní přirůstají požíváním hojných pokrmů a jinými slastmi i dalším požitkářstvím a otáčejí zrak duše směrem dolů; jestliže by toho byla podstata duše zbavena a obracela se k opravdovým věcem, tu by je tatáž povaha těchže lidí viděla naprosto ostře právě tak, jako vidí ty věci, k nimž je obrácena nyní.

Zdá se to ovšem, pravil.

A co dál? Nezdá se také tohle, pravil jsem já, a není podle toho, co už bylo řečeno, nutné, že by nevzdělání a neznalí pravdy nikdy nemohli náležitě vést obec a stejně tak ani ti, kterým se povoluje trávit život až do konce v sebevzdělávání — a to proto, že první z nich nemají v životě ten jeden cíl, k němuž se musíme zaměřovat při každém konání, ať už se mu kdo věnuje v soukromí nebo na veřejnosti, kdežto druhí zas proto, že nic nebudou dělat rádi, neboť si myslí, že se už zaživa usadili na ostrovech blažených?

Je to pravda, pravil.

Filosof má vládnout

Já pak řekl: Naší starostí jako zakladatelů obce je potom donutit nejlepší povahy k tomu, aby došly k nauce označené v předchozím výkladu jako největší, totiž aby užřely dobro a vystoupily oním výstupem d vzhůru — a až se po vystoupení sdostatek nadívají, nesmí se jim už svěřovat to, co se jim svěřuje nyní.

Jakou věc myslíš?

Já řekl: Zůstávat na místě, nechtít opět sestupovat k oněm připoutaným a nepodílet se na tamních pracích a počtách, ať už jsou bezvýznamnější nebo váženější.

Dopustíme se potom na nich bezpráví, pravil, a způsobíme, že budou žít hůře, ač je v jejich možnostech žít lépe!

e V/ Opět jsi, příteli, zapomněl, řekl jsem, že se zákon nestará o to, aby se nějaké jedné skupině dařilo v obci obzvláště dobře, nýbrž působí na uskutečnění tohoto stavu v celé obci (465e—466a; 419a—421c) tak, že spojuje přesvědčováním i donucením všechny 520a občany a působí, aby si navzájem poskytovali prospěšnou službu, kterou by členové každé skupiny byli s to prokazovat celku; a že sám zavádí takové muže v obci ne proto, aby je nechal věnovat se tomu, co kdo chce, nýbrž aby jich užíval pro těsné pospojení celé obce.

To je pravda, pravil, na to jsem opravdu zapomněl.

Podívej se teď, Glaukóne, řekl jsem, že se ani nedopustíme bezpráví na našich lidech věnujících se filosofii, nýbrž že k nim budeme mluvit náležitě a budeme je nutit, aby pečovali o ostatní a aby nad nimi bděli. Povíme jim ovšem, že ti, kteří se stávají takovými b mi filosofy v ostatních obcích, se přirozeně nepodílejí na tamní obecní správě; tam totiž vyrůstají sami o sobě, aniž by tomu chtělo zřízení každé z těch obcí. A plným právem není potom to, co se zrodí samo, povinováno nikomu vděkem za vynaloženou péči, a proto se ani nesnaží své výchovné splácet; vás však jsme my přivedli na svět jak pro vás samé, tak pro ostatní obec jako jakési vůdce a krále včelích rojů, a jste vychováni lépe a dokonaleji než oni cizí filosofové a jste c schopnější podílet se na obojím. Musí tedy sejít postupně každý do příbytku ostatních a navyknout si pohledu na temnotu; a až si zvyknete, tu určitě budete vidět tisíckrát lépe než ti dole, a u každého jednotlivého obrazu poznáte, čím je a co znamená, protože jste

spatřili plnou pravdu o tom všem, co je krásné, spravedlivé a dobré. A takto bude obec pro nás i pro vás žít ve skutečnosti, nikoli ve snu, jako nyní ty početné obce, které jsou spravovány těmi, kdo bojují o stíny d a sváří se o vládu, jako by ona byla nějaké velké dobro. Ale pravda je zde asi taková: obec, v níž muži, kteří mají být ve správě, projevují nejmenší ochotu spravovat, je spravována nejlépe a naprosto svorně, kdežto tam, kde jsou správcové opačného druhu, je tomu zas opačně (347c—d).

Naprosto tak, pravil.

Myslíš tedy, že nás ti, které vychováváme, nepřestanou po těchto slovech poslouchat a že nebudou chtít postupně společně podstupovat námahu s řízením obce, nýbrž naopak bydlet po většinu doby pospolu v nedotčeném světě?

e To se nemůže stát, pravil. Vždyť zde budeme přikazovat spravedlivé věci spravedlivým lidem. Každý z nich ovšem přistoupí k vládě daleko spíše jako k jakési nutnosti, opačně než jak v každé obci činí nyníjší správcové!

521a Ta věc se má, můj druhu, ovšem takto! řekl jsem potom. Nalezneš-li pro budoucí vládce lepší způsob života, nežli je vládnutí, potom ti může vzniknout dobře spravovaná obec; vždyť jenom v ní budou u vlády opravdoví bohatí, ne zlatem, ale tím, co má být pro blaženého člověka bohatstvím, totiž dobrým a rozumným životem. Půjdou-li však do veřejných funkcí žebráci a hladovci po vlastním majetku v domnění, že je zapotřebí urvat své dobro právě odtud, potom taková obec nemůže vzniknout. Stává-li se řízení předmětem sváru, pak takováto vnitřní a domácí válka přináší zkázu jak bojujícím, tak ostatní obci.

Naprostá pravda, pravil.

b Já potom řekl: Znáš tedy nějaký jiný život, který zhrdá veřejnou mocí, nežli život opravdové filosofie? Při Diovi, ne! zvolal.

Jistě je však třeba, aby se o ni ucházeli ti, kteří vášnivě netouží po vládě. V opačném případě by pak o ni vedli boj žárliví rivalové.

Jak by ne?

Které další lidi budeš potom nutit, aby šli střežit obec, než ty nejuvážlivější v tom, co obci přináší nejlepší správu, a znalé jiných poct a lepšího způsobu života než má ten, kdo se jen věnuje správě své obce?

Žádné jiné, pravil.

Vědy, které utvářejí filosofa

c VI/ Teď tedy zkoumejme, přeješ-li si to, jakým způsobem se takoví lidé rodí a jak se přivedou na světlo — právě tak jako prý někteří hrdinové vystoupili z Hádu mezi bohy.

Jak bych si to nepřál? pravil.

Pak by to, jak se zdá, nebylo jen pouhé otočení střepiny, nýbrž obrat duše od jakéhosi dne zahaleného temnými mlhami ke dni opravdovému, k vzestupu ke jsoucnu, o němž řekneme, že je tou pravou filosofií.

Ano, docela tak.

d Je třeba dále zkoumat, která z nauk má takovou moc?

Ovšem, jak by ne?

Co by to tedy bylo, Glaukóne, za nauku, která táhne duši od toho, co vzniká, k tomu, co je? Ale současně s touto řečí si uvědomuji: neřekli jsme, že tihle muži nutně musí být v mládí cvičeni pro válku?

Opravdu, to jsme řekli (403e, 404a, 416d, 422d).

65

SWAZEK
ANTICKÉ
KNIIHOVNY
NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA — LIBERTAS

Platón, Ústava. Z řeckého originálu podle vydání Platon, Oeuvres Complètes, tome VI, La république I—III, E. Chambry, Paris 1932, 1933, 1934 a podle dalších vydání uvedených v ediční poznámce přeložil, poznámkami, přehledem díla a seznamem vlastních jmen doplnil prof. dr. Radislav Hošek, CSc. Předmluvu napsal dr. Petr Horák, CSc. Překlad odborně recenzoval Jan Janda, CSc. Přebal a vazbu upravila Anna Kubů. Vydání první. Praha 1993. Vydalo Nakladatelství Svoboda jako svou 6344. (7457.) publikaci. Odpovědná redaktorka dr. Dana Kestřánková. Výtvarná redaktorka Marta Brabencová. Technická redaktorka Jitka Vostradovská. Vytiskla Česká typografie, a. s., Praha. AA 26,40, VA 26,86. Tematická skupina 13/32.

73/605-21-8.5

25-069-93